

Нұр – Мүбәрак Египет ислам мәдениеті университеті
Ислам ілімдері факультеті
Дінтану кафедрасы

Тақырып 14. Дін философиясы

Мақсат: діни дүниетанымға философиялық талдау беру

Дәріс жоспары:

1. Дін туралы түсінік, оның құрылымы мен қызметі
2. Дін және конфессия ұғымдары
3. Діни ағым және секта ұғымдары

Дін - әлемдік өркениеттегі барлық қоғамдық құрылыстарға тән тарихи, саяси-әлеуметтік, дүниетанымдық және психологиялық құбылыс. Ол ықылым замандардан бері адамзатпен бірге жасасып келеді. Оны ең тұжырымды түрде Құдай мен адамның арақатынасы, адамның танымынан тыс күштердің барлығын мойындау және соған илану деп анықтауға болады.

Діннің атқаратын негізгі функциялары:

1) әлеуметтік функциясы - дін қай заманда да қоғамдық процестерді басқару қоғамда тұрақтылық сақтау, ұлттық менталитет қалыптастыру қызметтерін атқарып отырды.

2) адамгершіліктік функциясы - дін жалпыадамзаттық моральдық қасиеттерді насихаттап, индивидтің адамгершілік келбетін өзгертуге үлесін қосады.

3) компенсаторлық - адам қиындық-дағдарысқа ұшыраған кезеңдерде дін көмекке келіп, қайырымсыз дүниені о дүниедегі мәңгілік бақытқа, үмітпен алмастырады, адамға сенім-жігер, рухани күш береді.

Мифтер өзінің мазмұнына қарай *космогониялық* (әлемнің жаратылысы туралы), *теогониялық* (құдайлардың пайда болуы туралы), *астрогониялық* (планеталар мен жұлдыздардың пайда болуы туралы), *антропогендік* (адамның пайда болуы туралы), *этногендік* (рулар мен тайпалардың пайда болуы туралы), *эсхатологиялық* (ақырзаман, топан суы туралы), қаһармандық, т.с.с. болып бірнешеге тарайды. Осылай сананың пайда болып, жетілуінің ең ерте кезінде мифология әлемді танудың, қабылдаудың және әлемдегі барды түсінудің бір тәсілі, сол кездегі адамдардың білімінің жиынтық көрінісі болды.

"Діни рәсім" сөзінің мағынасы. Әрқашан мәселе түбірінен басталуы керек, атап айтқанда, осы өрнектің нақты мәнінен. Сонымен, діни рәсім - қоршаған шындық туралы адамның мистикалық көрінісіне негізделген белгілі бір әрекет. Яғни, осындай салт-дәстүрдің басты міндеті - сенушілердің оның өз басымен немесе Құдаймен байланысын нығайту болып табылады. Бұл ретте ол өте маңызды емес, мұндай іс-әрекет жеке немесе бұл ұжымдық іс-шарамен жүргізіледі. Діни рәсім дегеніміз не? Дегенмен, бұл сөздің мағынасын білу жеткіліксіз. Оның мәнін толық түсіну үшін көрнекі

мысалдар мен дәлелдерге сүйене отырып, барлығын ерекше қарау қажет. Сондықтан діни рәсім шын мәнінде не екенін қарастырайық.

Антикалық

Біздің заманымыздың II ғасырынан бастап, алғашқы христиандық ойшылдардың ілімдерін жинақтап, кейін **апологетика** (қорғау) деп аталып кеткен діни-философиялық бағыт пайда болады. Негізгі өкілдері: Юстин (100-167 жж), Тациан (II ғ. екінші жартысы), Тертуллиан Квинт Септимий Флоренс (160-222 жж) т.б.б олар өз ілімдерінде христиан діні мен ежелгі грек философиясы сияқты жалпыадамзат алдында тұрған маңызды да күрделі мәселелерді көтерді.

Патристика деп шіркеу әкейлерінің діни философиялық ілімдерін айтады (IV-VI ғғ). Негізгі өкілдері: Климент Александрийский, Амвросий, Майландский (340-397 ғғ), Аугустин (III-VI) т.б. III-IV ғасырларда жүйеленген бұл діни ілімде алғашқыда Христостың табиғаты туралы пікірлер (құдайлық, немесе адамдық табиғаты туралы), ал 323 ж. император Ұлы Константин христиандықты мемлекеттік дін ретінде қабылдағаннан кейін, саяси-шіркеулік мәселелер алдыңғы шепке шығып, шіркеу әкейлерінің көзқарастарында өз көріністерін тапты

Аугустиннің ілімі бойынша, адам дүниеге келмей тұрып т.б. оның іс-әрекеттері, қылықтары құдайдың ерік-жігерімен белгіленіп қойған. Ол белгі игілікке (адам оған лайықты болмаса да), немесе азаптарға (жазықсыз болса да) бағытталған болуы мүмкін. Құдай әлемді жаратқанда, барлық заттардың түрлерінің бастамасын енгізіп, әрі қарай өздері дамитындай мүмкіндік береді. Адамзат тарихы да осы заңдылыққа бағынды. Тарихтың даму негізінде адам санасының өзіне сенімділігі (бұл сенімнің негізі құдай) мен құдайға деген сүйіспеншіліктің танымдық күші жатыр.

Христиандық діни ілімді Аристотельдің философиясымен байланыстырған, шіркеудің алғашқы схоластикалық ұстазы, ал 1879 жылдан бастап католик шіркеуінің шешімімен осы шіркеудің ресми теолог-философы деп жарияланған **Фома Аквинский** 1225-26 жылы туып, 1274 жылы қайтыс болды. Негізгі еңбегі: “Теологияның жиынтығы”. Ол Аристотельдің іліміне сүйене отырып, белсенді форма (реттілік принципі) мен тұрақсыз және қалыптаспаған материяның (болмыстың әлсіз түрі) арасындағы байланысты түсіндіру арқыл Иисус Христостың бойындағы құдайлық (идеялық) және адамдық (материалдық) қасиеттерін теориялық жолмен негіздеуге тырысады. Құдайдың арқасында қосылған алғашқы бастамалар – форма мен материя – жеке заттар әлемін тудырады.

Дунс Скотт (1268-1308 жж) шотланд схоласты, Аквинскийдің іліміне қарсы сын айтып, құдайдың да, адамның да ақыл-ойы оның ерік-жігеріне тәуелді, сондықтан да құдайдың жігері не істеймін десе де абсолютті ерікті, ал оның қалағанын істегеннің өзі – игілік. Құдай жігерінің арқасында әлемдегі жеке заттарды жаратқан.

Номиналистік бағыттың көрнекті өкілі, схоластикалық ойлау тәсілінен арылып трансценденталдық болмыстың онтологиясын қалыптастыру арқылы Суарес, Лейбниц, Г.Биль сияқты ойшылдарға үлкен әсер еткен, ағылшын

ғұламасы **Уильям Оккам** (1300-1349-50 ж.) болды. Оның пікірінше, әлем жеке заттар мен мәндерден тұрады. Мәнділіктердің негізгі анықтамаларының қасиеттері (трансценденталилері) өзінен бөлінбейді және қажеттіліктің арқасында оның мәнінен тікелей туындайды. Трансценденталийлер категориялардан да, біртектес заттарды қамтитын жалпы ұғымдардан да жоғары тұрады. Ал категориялар мен жалпы ұғымдар заттардың таңбасы, белгілері ғана, олай болса, олар жеке дара өмір сүре алмайды, тек қана адам ақыл-ойында болады. механикасы туралы ілімінің қалыптасуына және ғылымдарға геометриялық тәсілдің үстемдік етуіне ықпал жасады.

14.3. Мұсылман әлемінің философиясы.

Орта ғасырларда дамып, гүлденген араб және түркітілдес философия туралы әдебиеттер баршылық, дегенмен де ол әлі толық зерттелмеді. Бүгінгі таңда шығыс мәдениеті мен философиясы, өркениетті әлемдік деңгейге рухани мәдениеттің бар саласына белсенді әсер етіп үлкен үміт арттырып отыр. Бұл еуроцентристік теориялардың жалпы әлемдік универсализмге ие бола алмай тұйыққа тірелген шағын көрсей отыр.

Әл-Фараби (870-950 жж) тарихымыздағы ұлы тұлғалардың бірі, ислам дүниесінің ең ірі, атағы әлемге жайылған ғұлама философы, Аристотельден кейінгі “екінші ұстаз” атанған Әбу Насыр әл-Фараби қазақ жерінде, Отырар қаласында дүниеге келген.

Ұлы жерлесіміз әл-Фарабидің түркі тайпасының дәулетті бір ортасынан шыққаны бізге мәлім, бұған дәлел оның толық аты-жөнінде “тархан” деген атаудың болуы. Әл-Фараби 870 жылы Сыр бойындағы Арыс өзенінің Сырға барып құятын жеріндегі Фараб қаласында дүниеге келді. Фарабидің толық аты-жөні Әбу Насыр Мұхаммед ибн Ұзлағ ибн Тархан әл-Фараби, яғни әкесі ұзлағ, арғы атасы тархан.

Әл-Фарабидің Аристотельдің, Платонның, ерте дүниедегі Грекияның басқа да философтарының шығармаларымен түпнұсқасынан танысқаны жөнінде деректер бар. Білімге, ізденуге деген құштарлықтың жетелеуімен ол жас шағында, дүниедегі құбылыс біткеннің бәрі кісіге сірә ғажап, әрі таңсық көрінетін кезде саяхат жасап, сол замандағы мәдени әлемнің көптеген орталықтары: Хорасанда, Бағдадта, Дамаскіде (Шам), Алеппода, Каирда (Мысыр) болған. Өз өмірінің көп жылдарын ол Араб Халифатының саяси және мәдени орталығы болған Бағдадта өткізді.

Сондықтан да XI ғасырда өмір сүрген Фарабидің ізін қуушы атақты **Ибн-Сина** (980 – 1037) тек Әбу Насыр түсіндірмелері арқылы ғана Аристотель еңбектерінің ойын ұғып, қуанғанынан қайыршыларға садақа үлестіргені жайлы жазған екен. Анығырақ айтсақ, Аристотель шығармалары сол кездің өзінде-ақ араб тіліне аударылып үлгерген-ді. Араб шығысында Аристотельдің кейбір құнды ойлары бұрмаланып көрсетілді. Бірақ көп еңбектері тәржімаланбағандықтан ұлы грек философының ойын түсіну қиын болды. Сондықтан да көп тілдерді жетік білген ұлы ғалым жерлесіміз Аристотель шығармаларына араб тілінде түсіндірме жазуды ұйғарды. Сөйтіп, ол ұлы философтың мұраларын жаңсақ пікірлерден тазартып, өз қалпында

дұрыс түсіндіре біліп, өзінің бірінші ұстазға деген ғылым саласындағы үлкен адамгершілік, азаматтық іс-әрекетін таныта білді.

Аль-Кинди мен әл-Фарабидің ілімдерін одан әрі дамытушы, жалғастырушы **Ибн-Сина** (980-1037) болды. Ибн-Сина (Авиценна) дүниетанымының қалыптасуына философ әрі жаратылыстану ғылымдарының озық үлгілі бірлігі ретінде араб мұсылман әлемінде танымал болуына аль-Кинди мен әл-Фараби философиясының тікелей ықпал тигізгені белгілі. Еуропалықтарға Авиценна деген атпен белгілі болған ол, Орта Азияда, Бұқара қаласының маңында дүниеге келеді. Иран мемлекетіндегі Исфahan атты қалада философия және медицина саласы бойынша дәріс алып өз білімін жетілдіреді. Ибн-Сина жан-жақты терең білімді, философ, дәрігер, ақын әрі саяси қайраткер болған екен. Ол жүзден аса ғылыми кітаптар жазыпты. Олардың ішінде ең әлемге танымал болған атағын шығыс пен батысқа танытқан “Сауығу кітабы” деп аталатын медицина жайлы жазған кітабы. Ол ғасырлар бойы шығыс және батыс дәрігерлері үшін баға жетпес білім көзіне айналған еді.

Көрнекілік материал: презентация, Схемелар, таблицалар, слайдтар.

Әдебиет:

1. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
2. Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).
3. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
4. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 2-том: Орта ғасыр философиясы» / ғылыми редактор Оспанов С. – Астана, 2018. – 400 с.
5. Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз.тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы

Бақылау сұрақтары:

1. Адам өміріндегі діннің рөлі.
2. Қазіргі қоғамдағы діни қақтығыстардың өршу себептері туралы не білесіз?
3. Діни фундаментализм және оның себептері.
4. Әлемде бір дінді қалыптастыру мүмкін бе ?
5. Қазақтардың діни мәдениетінің қандай ерекшеліктерін білесіз?